

เฮือนผี หลักเส ธาตุไม้ และเรือนคลุมธาตุ ในประเพณีไทลุ่มน้ำโขง

Sprit House, Burial Pillar, Wooden
Stupa, and the House Cover Stupa of
the Tai Tradition in Mekong Basin

ทรงยศ วีระทวีมาศ
Songyot Weerataweemat

บทคัดย่อ

บริเวณแถบลุ่มแม่น้ำโขงที่เป็นพื้นที่ตั้งหลักแหล่งของกลุ่มชนชาติไทหลายกลุ่ม ซึ่งผู้คนส่วนใหญ่แม้รับนับถือพระพุทธศาสนาแล้ว แต่พิธีกรรมในการจัดการศพ ก็ยังคงสืบทอดประเพณีดั้งเดิมของตนเอง ที่มักจะทำในป่าช้า โดยสร้างเป็นเรือนแล้วให้เป็นเรือนผีตรงพื้นที่ที่มีการฝังศพหรือฝังอัฐิ บางส่วนทำเป็นเรือนน้อยเป็นอาคารขนาดเล็กสร้างด้วยไม้ มีเสาคือเสาหรือสี่เสาในเรือนน้อยเป็นที่เก็บอัฐิที่ได้จากการเผาศพ นอกจากนั้น แบบแผนปฏิบัติของคนไทบางกลุ่มอาจทำที่หมายตรงที่ฝังอัฐิด้วยหลักไม้ ที่เรียกว่า หลักเส

ต่อมาเมื่อวัฒนธรรมการเก็บอัฐิในสถูปเจดีย์ตามแบบพระพุทธศาสนาแพร่เข้ามา จึงเกิดการผสมผสานลักษณะของการเก็บอัฐิกับประเพณีแบบเดิม เช่น มีการปรับหลักเสเป็นธาตุไม้ และนำเข้ามาปักไว้ในเขตพื้นที่ของวัด เป็นต้น ซึ่งรูปแบบของธาตุไม้ที่มักมีหน้าตัดแบบสี่เหลี่ยมจัตุรัสรูปแท่ง ก็เป็นแบบที่คลี่คลายมาเป็นธาตุปูนในรูปแท่งหน้าตัดสี่เหลี่ยมจัตุรัสเช่นเดียวกัน นอกไปจากนั้น คติการสร้างเรือนผี ในกลุ่มคนไท โดยเฉพาะ ไทย-ลาว ในเขตภาคอีสานและในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ก็ยังคงปรากฏให้เห็นเป็นเรือนน้อยที่นำเข้ามาตั้งไว้ในเขตวัดปะปนไปกับสถูปเจดีย์เช่นเดียวกัน

แต่อย่างไรก็ตาม สำคัญถึงการต้องมีอยู่ของเรือน สำหรับผีในกลุ่มที่แม้มีการบรรจุอัฐิในสถูปแล้ว ก็ยังมีการทำเรือนเพื่อคลุมสถูปหรือธาตุบรรจุอัฐิอีกชั้นหนึ่งด้วยซึ่งแม้ว่าคติการทำเรือนคลุมสถูปเจติยเจดีย์เคยมีมาก่อน นานแล้วในประเทศลังกา แต่ลักษณะของเรือนคลุมธาตุของกลุ่มชาวไทยลาวเหล่านี้ก็น่าจะเป็นแบบที่สืบทอดคติการทำเรือนผีตามแบบประเพณีดั้งเดิมมากกว่าที่จะเป็นอิทธิพลจากพระพุทธศาสนาแบบลังกา เนื่องจากไม่พบว่าในรัฐที่เป็นเส้นทางผ่านของพระพุทธศาสนาจากลังกาเข้ามาสู่แถบลุ่มน้ำโขง เช่น ล้านนา อูรุธยา กัมพูชา และพม่า ก็ไม่พบว่ามีความนิยมทำเรือนคลุมธาตุแต่อย่างใด

Abstract

There are several Tai groups in the Mekong basin region. While Theravada Buddhism is the dominant religion, indigenous animistic influences have been preserved. Traditionally, the Tai performed cremations or burials in cemetery forests (*pa cha*). A spirit house (*ruen phi*) was built at the burial site. Another spirit house, known as *ruen noi* or small house (a wooden gable roof structure placed on single pillar or four pillars), was built to hold the ashes of the deceased. Apart from the spirit house and the small house, a burial pillar (*lak se*) was another way to mark a burial site.

When the Buddhist practice of enshrining relics or ashes in a stupa was accepted by the Tais, the local traditional spirit house and burial pillar were influenced by the concept of the Buddhist stupa. The burial pillar was later developed into a form of wooden stupa (*that mai*). The most significant representation of this Buddhist concept is that this wooden stupa was moved from the cemetery forest to the Buddhist monastery. This wooden stupa usually has a square plan. This feature later became the traditional form of the Thai-Lao brick masonry stupa. Furthermore, some small houses enshrining ashes were also allocated into the area of Buddhist monasteries.

Another integrated concept of the Buddhist stupa and the spirit house is a stupa covered by a house. Although this structure was found long ago in Sri Lanka, this simple gabled roof structure containing a stupa might be the representation of the concept of building a spirit house, rather than an influence from Sri Lankan Buddhism. This idea is supported by the fact that it is not found in the Theravada Buddhist states of Ayutthaya, Lanna, Cambodia, or Burma.

ภายหลังจากการเสียชีวิตลง การจัดการศพของกลุ่มชนในแต่ละวัฒนธรรมต่างก็มีประเพณีการจัดการศพแตกต่างกันออกไปในกลุ่มคนไทและลาว¹ ก็มีประเพณีเฉพาะของแต่ละกลุ่ม ที่อาจแตกต่างกันและคล้ายคลึงกัน บทความนี้ทำการสำรวจประเพณีเกี่ยวกับการทำเฮือนผีหรือเรือนผีและการเก็บอัฐิของกลุ่มชนชาติไทแถบลุ่มน้ำโขงแต่เพียงบางกลุ่ม ในลักษณะของการวิเคราะห์เบื้องต้นในประเด็นที่เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงบางประการของประเพณีดั้งเดิมที่นับถือผีและต่อมาบางกลุ่มได้รับนับถือพระพุทธศาสนาและมีการปรับรูปแบบของการเก็บอัฐิที่มีการผสมผสานทั้งคติการนับถือผีกับประเพณีตามแบบพระพุทธศาสนา

1. การนับถือผี

โดยทั่วไปผีในระบบความเชื่อของคนไทมีทั้งผีดีที่คอยปกป้องคุ้มครองช่วยเหลือ และผีร้าย ที่อาจทำอันตรายต่างๆ และทำให้เจ็บป่วยหรืออาจถึงเสียชีวิต ซึ่งนอกเหนือจากผีที่สิงสถิตอยู่ตามธรรมชาติทั่วไป เช่น ภูเขา ลำน้ำ หรือ ป่าไม้ เป็นต้น และผีชั้นสูงเช่นผีฟ้าผีแถนแล้ว ผีที่เกี่ยวข้องกับการนับถือผีบรรพบุรุษก็มีลำดับชั้นที่แตกต่างกันออกไป ตั้งแต่ในระดับของเมือง คือ ผีเมือง บ้าน มีผีปู่ตาหรือผีมหัศจรรย์ และในเรือนพักอาศัยหรือระดับครอบครัว ก็จะมีหิ้งผียู่ภายในเรือน

ผีเมืองหรือเทวดาเมือง

ในกลุ่มชนชาติไทที่มีพัฒนาการทางสังคมจนมีระดับการปกครองที่เป็นเมืองมาแต่โบราณ มักมีผีเมืองหรือเทวดาเมือง เช่น ชาวไทลื้อ มีผีเมืองที่เรียกว่า เทวดาเมือง ซึ่งจะมีจำนวนมากน้อยแตกต่างกันไปแต่ละเมือง ในระดับเมืองของไทลื้อนี้ ในครองเมืองระบู้ว่า ทุกๆ ปีจะต้องมีการเลี้ยงเทวดาเมืองโดยใช้ควาย การที่มีการเรียกว่า เทวดาเมือง แทน ผีเมือง เป็นการปรับตัวให้สอดคล้องกับความคิดของ

¹ การกล่าวถึงคำไทย-ลาวในบทความนี้ หมายถึงกลุ่มชนชาติที่พูดภาษาไทย หรือ ไต ในแถบลุ่มแม่น้ำโขง ซึ่งในการศึกษานี้จะเน้นกลุ่มชนชาติที่พูดภาษาไทยในเขตภาคอีสานของประเทศไทยและในประเทศลาวเป็นสำคัญ นอกจากนั้นการอ้างอิงข้อมูลยังอาจรวมถึงกลุ่มไทอื่นๆ

พุทธศาสนา แต่วิถีการปฏิบัติส่วนใหญ่ยังคงเป็นแบบการเช่นผีนั้นเอง (ยรรยง จิระนคร และ รัตนาพร เศรษฐกุล, 2544 : 223-224) ไทดำในสิบสองจุไทยมี ผีเมือง เป็นผีของอดีตเจ้าเมืองผู้คุ้มครองรักษาเมืองให้ร่มเย็นและอุดมสมบูรณ์ ซึ่งอาจสิงสถิตอยู่ตามเนินเขาหรือต้นไม้ใหญ่ มีหลักแสดงเขตหรือหลักเมือง บางแห่งก็สร้างศาลให้อยู่ และจะมีพิธีเสนเมืองหรือเลี้ยงผีเมืองทุกปี (สุมิตร ปิติพัฒน์, 2545:29) เป็นต้น

ผีบ้านหรือผีป่า

ในระดับของหมู่บ้าน ตามหมู่บ้านไทยลาวในภาคอีสานของประเทศไทยมีการนับถือ ผีป่า คือเป็นผีบรรพบุรุษ แต่ไม่ใช่บรรพบุรุษของชาวบ้านคนใดคนหนึ่ง แต่เป็นผีที่เป็นตัวแทนของบรรพบุรุษของชาวบ้านทั้งหมู่บ้าน ซึ่งชาวบ้านจะตั้งศาลไว้และมีพิธีเชิญให้ผีป่ามาสิงสถิตอยู่ เพื่อคุ้มครองและเป็นที่พักของชาวบ้านในหมู่บ้าน (สุเทพ สุนทรภัสช, 2548 : 95) ผีบ้านในแต่ละกลุ่มอาจเรียกชื่อต่างกันไป เช่น ลาวหลวงพระบางเรียกว่า ผีเจ้าบ้าน ไทพวนในเชียงขวาง มี ผีเทวดาอาศัย ที่มักกำหนดให้อยู่บนภูเขาหรือเนินเขาใกล้หมู่บ้าน เป็นต้น (ทรงยศ วีระทวีมาศ และคณะ, 2548 : 78, 115)

ผีดำหรือผีเรือน

นอกจากผีบรรพบุรุษที่เป็นของระดับชุมชนหมู่บ้านแล้ว คนไทยลาว ยังมี ผีเรือน คือเป็นผีบรรพบุรุษของครอบครัวที่เสียชีวิตลง และมีพิธีกรรมเชิญให้มาสิงสถิตอยู่ที่หิ้งหรือส่วนที่เป็นที่ตั้งของผีเรือนในเรือนพักอาศัยผีเรือนอาจมีคำเรียกแตกต่างกันออกไปตามกลุ่มชน เช่น ไทย้อ กะเลิงจะเรียกว่า ผีแจ หรือ ผีเชื้อ ส่วนผู้ไทยในจังหวัดนครพนม สกลนคร และมุกดาหาร เรียกว่า ผีวงศ์ บางท้องถิ่นเรียกว่า ผีดำ โดยจัดหิ้งผีไว้ในห้องเรือนที่เรียกว่า ห้องเปิง ชาวไทยดำ บำป่าหนาด จังหวัดเลยเรียกผีเรือน ว่า ผีเฮิน และมีรายชื่อบรรพบุรุษจดไว้ในสมุด เรียกว่า บั๊บผีเฮิน ซึ่งจะมีการนำเอาบั๊บผีเฮินนี้ออกมาอ่านรายชื่อผีบรรพบุรุษในวันเสนเรือน คือ การเช่นผีประจำปี ห้องที่อยู่ของผีเรือนเรียกว่า กะส้อห้อง หรือ กะล่อฮ้อง (สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคอีสาน เล่ม 8, 2524 : 2802-2805) ผีแจ หรือ

ผีเรือนนี้ ชาวบ้านเชื่อว่าวิญญาณของบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วยังวนเวียนอยู่กับลูกหลานเพื่อปกป้องคุ้มครอง หากบุตรหลานประพฤติผิดจารีตประเพณี กระทำไม่เหมาะสม ที่เรียกว่า ผิดผี ผีบรรพบุรุษก็จะโกรธและอาจลงโทษให้เจ็บป่วย

ประเพณีการนับถือผีที่มีมาแต่เดิมของกลุ่มคนไทยไม่ได้หายไป แม้ว่าจะมีการรับนับถือพระพุทธศาสนาแล้วก็ตาม แต่ทั้งสองส่วนต่างผสมผสานกันและมีอิทธิพลต่อสังคมของกลุ่มคนไทยเหล่านี้มาจนถึงปัจจุบัน ในประเพณีการฝังศพหรือฝังอัฐิและการสร้างเรือนผี ก็มีการรับเอาแบบแผนทางพระพุทธศาสนาเข้ามาด้วย ซึ่งอาจแบ่งรูปแบบของการเก็บอัฐิและการทำเรือนผีเป็น 2 แบบคือ การทำเป็นหลักหมายตามแบบเดิม แต่ต่อมาพัฒนาเป็น ธาตุไม้ และการสร้างเรือนผี ที่เป็นเรือนแฮ้วและเรือนน้อย ที่ต่อมาพัฒนาเป็นเรือนคลุมธาตุ เป็นต้น

2. หลักเส และธาตุไม้

หลักเส

ถึงแม้ว่ากลุ่มไทยลาวส่วนใหญ่ต่างก็รับนับถือพระพุทธศาสนา แต่ในความเป็นจริง วิถีการปฏิบัติและประเพณีการจัดการศพ อาจได้รับแบบแผนปฏิบัติจากคติพุทธศาสนาบ้างเท่านั้น เช่นการเผาศพแล้วเก็บอัฐิบรรจุไว้ในเจดีย์หรือที่ชาวบ้านทั่วไปเรียกว่า ทาด (ธาตุ) แต่ยังมีวิธีการอื่นๆ ที่เป็นประเพณีการศพและการเก็บอัฐิตามแบบเดิมก่อนการรับนับถือพระพุทธศาสนาด้วย

ก่อน สวัสดิพิทานิชย์ (2546: 210) บันทึกประเพณีการเผาศพของชาวไทยอีสานว่า เมื่อมีคนตายก็อาจจะเผาหรือฝังไว้ ในรายที่ฝังจะฝังไว้เป็นปี เมื่อเหลือแต่กระดูกจึงขุดขึ้นมาเผา ในการฝังศพจะเอาด้ายขาวโยงจากโลงขึ้นมาปากหลุมให้ด้ายไพล่พันดินประมาณคืบหนึ่ง ด้ายขาวนี้ทำไว้เป็นทางขึ้นลงของผี

เมื่อเก็บกระดูกแล้วก็อาจจะเอาไปฝากไว้ที่วัด มีหลายวิธี คือ ที่ทำกันมากคือเอาหม้อกระดูกฝังลงดินเอาเสาดันเล็ก ๆ ฝังลงตรงที่วางหม้อให้เสาไพล่พันดินขึ้นมาสูงประมาณแค่เอว ส่วนเก้าอี้ถ่านและกระดูกที่ไม่ต้องการก็ฝังดิน เวลาฝังก็เอาด้ายขาวโยงจากกันหลุมให้ไพล่พันหลุมเหมือนกับการฝังศพ บางคนก็เอาไม้ไผ่ปักบน

หลุม เอาธงที่ทำด้วยกระดาษติดไว้ บางคนก็เอาหม้อกระดุกไปฝากพระไว้ ที่สนิท และเกรงใจกันท่านก็เก็บไว้บนกุฏิ ส่วนใหญ่ก็เอาเก็บไว้บนศาลาวัด นานๆ เข้า เมื่อหาญาติไม่พบ ท่านก็เอาไปฝากไว้ตามโคนต้นโพธิ์หรือเอาไปฝังดินให้ (ก่อ, 2546: 210)

เสาที่ปักลงดินตรงตำแหน่งที่ฝังกระดูกก็คือ หลักเสนั้นเอง ประเพณีการปักหลักเสหมายถึงฝังศพในปัจจุบันนี้ก็ยังมีพบได้ในหมู่บ้านตามชนบทในประเทศไทย สปป.ลาว นอกจากนั้นตามประเพณีศพของชาวผู้ไทยแต่เดิม เมื่อคนตายแล้วจะเอาไปป่าช้าทำพิธีเผา แล้วเอากระดูกใส่หม้อฝังดินไว้ในป่าช้านั้น เอาหลักเสปักหมายไว้พร้อมทั้งมีถ้วยชามเครื่องใช้วางไว้ใกล้ๆ กับหลักนั้น เช่น ในป่าช้าของชาวผู้ไทยที่บ้านคำชะอี และบ้านโนนยาง ในเมืองพินแขวงสะหวันนะเขต ก็ยังคงถือปฏิบัติอยู่ (ภาพที่ 1) ถึงแม้ว่าบางส่วน จะนำเอาอัฐิใส่ธาตูปูนไว้ในวัดแล้วก็ตาม หลักเส พบว่ามีการทำเป็นหลักไม้ทั้งที่เป็นหน้าตัดกลมและหน้าตัดสี่เหลี่ยมจัตุรัสปะปนกันไป

หลักเสที่ปักหมายตำแหน่งที่ฝังผีหรืออัฐินี้นอกจากจะเป็นการหมายตำแหน่งที่ฝังแล้ว ในเชิงพิธีกรรมหลักเสยังเป็นสัญลักษณ์ของการเชื่อมโยงพื้นที่ของคนตาย

ภาพที่ 1 หลักเสที่ฝังอัฐิในป่าช้าบ้านคำชะอี เมืองพิน แขวงสะหวันนะเขต สปป.ลาว

ซึ่งในที่นี้คือใต้แผ่นดินกับพื้นที่ของคนเป็น นอกจากหลักเสแล้วในประเพณีศพของคนไทย บางกลุ่มยังมีการทำเรือนให้แก่ผู้ตายด้วย การติดต่อระหว่างคนเป็นกับคนตายต้องกระทำผ่านตำแหน่งและสัญลักษณ์เหล่านี้ เช่นการนำอาหารหรือของใช้ส่วนตัว เช่น ถ้วยชาม ไปวางไว้บริเวณหลักเสและในบริเวณเรือนผี เพื่อให้คนตายหรือผีมีสิ่งของเครื่องใช้สำหรับใช้

ธาตุน้ำ

การที่หลักเสที่ปักหมายที่ฝังอัฐิของชาวไทยลาวมาแต่เดิมนั้น เสาหลักเสอาจ

มีหน้าตัดสี่เหลี่ยมจัตุรัสหรือหน้าตัดกลม เสี้ยมปลายหลักเป็นหยักแหลม แล้วปักดิน น่าจะเป็นลักษณะที่ต่อมามีนัยยะเชิงสัญลักษณ์ที่ปรากฏในรูปลักษณะของธาตุไม้ และธาตุปูนของชาวไทยลาวในระยะแรกๆ ด้วย

เมื่อชาวบ้านยอมรับต่อคติการเก็บอัฐิไว้ในพื้นที่ของวัดแล้ว ธาตุไม้จึงน่าจะเป็นรูปแบบของธาตุบรรจุอัฐิของชาวบ้านแบบแรกๆ ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่า การทำธาตุไม้เก็บอัฐินั้นส่วนมากจะพบในเขตภาคอีสานของประเทศไทย (ภาพที่ 2) ซึ่งมีความเป็นไปได้ว่าคติการเก็บอัฐิตามแบบพระพุทธศาสนาเช่นนี้แพร่เข้าสู่ภาคอีสาน และมีการปฏิบัติโดยชาวบ้านเมื่อไม่นานมานี้ เช่น ในกรณีของวัดบ้านค้อน้อย ตำบลกุดไห อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร นั้น เพิ่งจะมีการนำเอาอัฐิธาตุของคนตายเข้ามาไว้ในวัดครั้งแรก ใน พ.ศ. 2503 มาปีนี้เอง ก่อนหน้านั้นจะฝังอัฐิไว้ที่ป่าช้าเท่านั้น โดยอัฐิของ

ภาพที่ 2 ธาตุไม้ วัดศรีสวัสดิ์สี่เหลี่ยมน้อยเจริญ บ้านสี่เหลี่ยมเจริญ ต.แสงพัน อ.ลำปลายมาศ จ.บุรีรัมย์

นายหลง ทิพย์คำมี ถูกนำมาใส่ธาตุไว้ในวัดเนื่องจากบุตรของนายหลงได้บวชเป็นพระ และเห็นว่าการเอาอัฐิเก็บใส่ธาตุไว้ในวัดไม่น่าจะผิดอะไร ซึ่งก็คงจะเห็นตัวอย่างจากวัดในเมืองจำนวนมากที่นำเอาอัฐิบรรจุ ธาตุไว้ในวัด และในภายหลังต่อมาจึงมีคนในหมู่บ้านทำตามอย่างบ้าง (ทรงยศ วีระทวีมาศ, 2548: 51) ในขณะที่ชาวบ้านโนนยาง เมืองพิน แขวงสะหวันนะเขต เพิ่งจะนำเอาธาตุบรรจุอัฐิมาไว้ในเขตพื้นที่ของวัดภายหลังจากสงครามพลบปลายในปี ค.ศ. 1975 มาปีนี้เอง ก่อนหน้านั้นก็ทำการเผาและฝังอัฐิหรือศพในป่าช้าโดยไม่มีกรทำเป็นธาตุแต่อย่างใด (เซียงเทิด ไชยะลาด, สัมภาษณ์)

นอกจากนั้น ในหมู่บ้านหลายแห่งเพิ่งจะมีการเปลี่ยนแปลงจากการฝังศพมาเป็นการเผาศพเมื่อไม่นานมานี้ เช่น ชาวบ้านเมืองขาย ในแขวงหลวงพระบาง มีเรื่องเล่าว่าแต่เดิมในหมู่บ้านไม่มีการเผาศพแต่มีนิทานเล่าต่อกันมาว่าที่เปลี่ยนแปลง

จากการฝังศพเป็นการเผาศพนั้นเนื่องมาจากมีคนเดินทางไปพบกับนกแกแสดที่ตายแล้ว จึงชวนกันเผาศพกันนั้น แล้วเอาอัฐิของนกบรรจุในธาตุ เมื่อพวกที่ชวนกันเผาศพกันนั้นตายไป ต่างก็ได้ไปเกิดเป็นเทพบุตร จึงมีการเผาศพตั้งแต่นั้นมา แต่ก็ไม่ได้เอาอัฐิมาไว้ในวัดแต่อย่างใด (ทรงยศ และคณะ, 2548 : 77) ซึ่งเนื้อหาในเรื่องเล่านี้เกี่ยวข้องกับคติเรื่องบุญและการเกิดเป็นเทพในพระพุทธศาสนาอย่างชัดเจน

ความจริงการทำธาตุบรรจุอัฐิของชาวไทยลาวที่มีมานานแล้วนั้น น่าจะจำเพาะในกลุ่มชนชั้นสูงเช่นราชวงศ์และขุนนาง รวมทั้งพระภิกษุเท่านั้น ดังที่ปรากฏในเอกสารเรื่องท้าวสูงท้าวเจืองว่า มีการแบ่งเอากระดูกที่เผาแล้วส่วนหนึ่งไปฝังอีกส่วนหนึ่งใส่ไว้ในธาตุ (ดวงเดือน บุญยาว และโอทอง คำอินชู, 2540 : 206-208) การที่ชาวบ้านนิยมทำธาตุบรรจุอัฐิด้วยไม้ นั้น อาจเป็นเพราะว่าในสมัยก่อนชาวบ้านทั่วไปไม่นิยมใช้อัฐิปูนในการก่อสร้างมากนัก เพราะหาปูนได้ยาก แต่นิยมใช้ไม้ในงานช่างหลายประเภท นอกจากนั้นธาตุไม้ยังน่าจะเป็นรูปแบบที่ปรับมาจากหลักเส คือการเอาหลักเสหมายที่ฝังอัฐิ แต่กลับเจาะเป็นช่องบนท่อนไม้สำหรับเป็นที่ใส่ขวดหรือภาชนะบรรจุอัฐิ แล้วเอาแผ่นไม้ปิดไว้ ธาตุไม้จะปักไว้ตามริมรั้วดินในหมู่บ้าน

สุจิตต์ วงศ์เทศ (2547 : 75,79) กล่าวว่าธาตุไม้บรรจุอัฐิในภาคอีสานรวมทั้งการเอากระดูกคนตายใส่ไว้ตามกำแพงวัด เป็นการสืบทอดพิธีศพครั้งที่สองเมื่อ 3,000 ปีมาแล้วก่อนการรับพุทธศาสนา ซึ่งพิธีศพครั้งที่สองเริ่มจากครั้งแรกเอาคนตายไปฝังดินไว้ให้เนื้อหนังเน่าเปื่อยสลายไปเหลือแต่กระดูก แล้วจึงทำครั้งที่สองโดยขุดขึ้นเอากระดูกใส่ภาชนะ เช่น ไหหินที่ทุงไหหินในแขวงเชียงขวางและบรรจุใส่หม้อกระดูก เป็นต้น อย่างไรก็ตาม แม้ว่าหากธาตุไม้ อาจเป็นการสืบทอดพิธีศพครั้งที่สอง แต่คิดสำคัญที่มีผลอย่างสูงต่อการเกิดขึ้นของธาตุไม้ก็คือ การเก็บอัฐิจากการเผาตามแบบพระพุทธศาสนาและการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอย่างยิ่งก็คือ การย้ายสถานที่เก็บจากป่าเข้ามาอยู่ในเขตวัด นอกจากนั้นคำเรียกชื่อว่า ทาด (ธาตุ) เป็นศัพท์ที่รับมาโดยตรงจากพุทธศาสนา แม้ว่าจะนำมาใช้เรียกรวมทั้งอัฐิ และองค์สตุ๊ป หรือเจดีย์ ก็ตาม

เนื่องจากลักษณะของราชตุไม้ มักจะเป็นแท่งไม้หน้าตัดสี่เหลี่ยม แบบหลักเส ต่อมาเมื่อมีการพัฒนา รูปแบบเป็นราชตุปูนแล้ว ชาวบ้านใน ภาคอีสานก็นิยมทำรูปลักษณะของ ราชตุปูนเป็นแท่งหน้าตัดสี่เหลี่ยมเช่น เดียวกัน (ภาพที่ 3) ราชตุปูนแบบ แท่งสี่เหลี่ยมจึงเป็นรูปแบบเฉพาะของ ราชตุชาวบ้านไทยลาวทั้งในภาคอีสาน ของประเทศไทยและในสปป.ลาวใน เวลาต่อมา ซึ่งแม้ว่าจะมีการคลี่คลาย รูปแบบหลากหลายมากขึ้น แต่ลักษณะ สำคัญก็ยังคงรักษารูปของราชตุแบบ แท่งหน้าตัดสี่เหลี่ยมจัตุรัส²

ภาพที่ 3 ราชตุ วัดอุตุตธรรมายางสีสุราช อ.ยางสีสุราช จ.มหาสารคาม

ภาพที่ 4 เรือนแแล้ว ป่าช้า บ้านนาทอง เมืองคำ แขวงเชียงขวาง สปป.ลาว

กลุ่มไทดำถือว่าเป็นกลุ่มที่ ส่วนมากยังคงนับถือศาสนาผีและ ยอมรับนับถือพระพุทธรศานาน้อยมาก อย่างไรก็ตาม แม้ว่าภายในหมู่บ้านไทดำ จะไม่มีวัดในพระพุทธรศานาแต่หมู่บ้านไทดำบางส่วนก็ยังได้รับอิทธิพล การบรรจุ อัฐิในราชตุปูน เช่น ในป่าช้าของบ้านนาทอง เมืองคำ แขวงเชียงขวาง ใน สปป.ลาว นอกจากจะทำ เอือนแแล้วและกอแแล้ว ยังมีการนำเอาธาตุมาตั้งไว้ ภายในรั้ว บริเวณเอือนแแล้วด้วย (ภาพที่ 4) ซึ่งในบ้านนาทองนี้ไม่มีวัดในพระพุทธรศานา อัฐิบางส่วนที่นอกจากฝังลงดินแล้วก็บรรจุไว้ในราชตุด้วยเป็นการนำเอาคติการบรรจุ อัฐิในราชตุเข้ามาผสมกับแบบแผนปฏิบัติเดิม

² ยังเป็นปัญหาว่ารูปแบบราชตุแบบบัวเหลี่ยมในวัฒนธรรมลาวนั้น จะเป็นแบบที่พัฒนามาในสายเดียวกันนี้หรือไม่ ประเด็นนี้จำเป็นต้องมีการค้นคว้าศึกษาเป็นกรณีเฉพาะ

3. เรือนผี

เฮือนแฮ่ว

ประเพณีการปลูกเรือนสำหรับผู้ตายในลักษณะของเรือนผีในบริเวณที่ทำการเผาหรือฝังศพ น่าจะเป็นแบบแผนปฏิบัติแบบเก่าของคนไท ดังที่มีกล่าวถึงในพงศาวดาร ว่า

“คนที่ออกจากหมากน้ำเต้าปุงมานั้นบู้ภาวะเลี้ยงอึดมาของตนแลการการวาทก็บู้รู้ปลูางเชิงจึงสั่งสอนวิชาทำมาหากินให้ แลบอกให้เขาเอากันเป็นผัวเมียแปลง ย้าวเรือนทั้งให้ยาแยงพ่อแม่หรือคนที่เฒ่าแก่กว่าตน แลบอกให้เมียนคราบส่งสการ ผู้ตาย คือ ผุงออกทางฮูสิ่วนั้นตายให้เผา ผุงออกทางฮูซิ่นนั้นตายให้ฝัง แล้วคันตุงขึ้นแล แปลงเถียงไว้ส่งเข้าน้ำ ถ้าไปส่งเข้าน้ำได้ก็ให้แปลงไว้ในเรือนแล้วเอิ้นผีนั้นมากิน”

(พงศาวดารลาว: 3-4)³

ตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุดก็คือประเพณีศพของชาวไทดำ ซึ่งเมื่อมีผู้เสียชีวิตลง ชาวไทดำจะใช้วิธีเผาศพเป็นส่วนใหญ่ บางส่วนอาจฝัง (ภักทียา ยิมเรวัต, 2544: 248) เมื่อเผาศพแล้วก็จะขุดหลุมตรงที่เผานั้นฝังไหบรรจุอัฐิที่เผาแล้ว ทำเป็นเนินต่ำๆ และมีรั้วล้อมบริเวณเนินนี้ จากนั้นจึงสร้างเรือนหลังเล็กๆ เรียกว่า *เฮือนแฮ่ว* เหนือบริเวณเนินดินนั้น (ภักทียา, 2544: 252) ในเฮือนแฮ่วจะมีข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ ยกเว้นเตาไฟไว้ให้ผู้ตายใช้ ระหว่างตัวเรือนและเนินดินใต้ถุนเรือน จะมีเส้นฝ้ายสีขาวโยงจากที่นอนของผู้ตายบนเฮือนแฮ่วมาสู่เนินดินบริเวณที่ฝังกระดูก เรียกว่า *สายเจออ* เพื่อเป็นเส้นทางให้ผู้ตายขึ้นมาใช้ข้าวของและกินอาหารบนเรือน

ภายนอกเฮือนแฮ่วนี้จะปักเสาทำ *กอแฮ่ว* ซึ่งบนยอดของกอแฮ่วจะปักร่ม บนเสาหลักนี้จะปักไม้แยกออกไปสองข้าง เป็นที่ห้อยธงผ้าสีขาว สีแดง มีตัวม้า ตัวนก สำหรับเป็นพาหนะในการเดินทางสู่เมืองฟ้าของผู้ตาย (ภักทียา, 2544: 256) บนเสาไม้ไผ่ยังปักไม้เป็นชั้นๆ คล้ายบันไดให้วิญญาณเดินขึ้นไปชี้หลังม้าที่แขวนอยู่

³ ดู เนื้อหาแบบเดียวกันใน พงศาวดารล้านช้าง (2506:139) และใน พิฑูร มะลิวัลย์, 2530 : 20.

บนยอดเสา ที่ไม้ที่ปักเป็นกิ่งออกมาจากเสาหลักนี้จะแขวนเสื้อผ้า ผ้าโพกหัวต่างๆ เพื่อให้ผู้ตายเอาไปใช้ในเมืองผี (ภททिया, 2544: 256) น่าสังเกตว่าในเอียนแฮ่วนี้ ชาวไทดำไม่ได้เอาอัฐิที่เผาแล้วใส่ไว้ในเอียนด้วยแต่เอียนแฮ่วที่ทำไว้ก็เพื่อให้เป็นที่อยู่ของผีที่ตายไปให้มีที่พักพิง แม้ว่าอาจจะเป็นเพียงระยะเวลาหนึ่งก่อนที่จะเดินทางไปสู่เมืองฟ้า เพราะเอียนแฮ่วจะถูกทิ้งไว้ในป่าช้า และก็จะผุพังไปในที่สุด (ภาพที่ 4)

ตัวอย่างการปลุกเอียนแฮ่ว หรือเอียนผี ยังพบได้ในกลุ่มไทแดงด้วย เมื่อฝังศพแล้วจะทำทำการปลุกดูบวมไว้ ทำหิ้งหรือร้านไว้วางสิ่งของของผู้ตาย แล้วล้อมรั้ว ในวันที่สองจะแต่งพาข้าว แล้วเรียกวินยวนผู้ตายมากิน ในวันที่สาม ลูกๆ จะนำเอาเสื้อผ้าและสิ่งของเครื่องใช้ไปเช่น แต่งพาข้าวและนำเอาหนอกกล้วย อ้อย สาลี (ข้าวโพด) และอื่นๆ ไปปลุกลงในที่ล้อมหลุมศพนั้น (สะเหง่า กุสีหาลาด, 2005: 145)

แม้ว่าคนไทยจะมีความคิดเรื่องการส่งวิญญาณ หรืออาจเรียกว่าขวัญหรืออย่างอื่นเพื่อให้ไปสู่เมืองฟ้าภายหลังจากฝังศพแล้วระยะเวลาหนึ่ง (3 วันสำหรับไทเยว่ และ 1 เดือนสำหรับ ไทโล) แต่ก็อาจมีการทำพิธีรับวิญญาณผู้ตายกลับมาอยู่ที่แท่นบูชาบรรพบุรุษภายในเรือนเป็นผีเรือนที่คอยคุ้มครองดูแลลูกหลานด้วย (สุมิตร ปิติพัฒน์ และเสมอชัย พูลสุวรรณ, 2543 : 28-29) ในขณะที่กลุ่มไทเมืองในเวียดนามก็มีพิธีเชิญผู้ตายภายหลังฝังแล้ว 7 วันให้มาอยู่ที่หิ้งผีในเรือน (สุมิตร ปิติพัฒน์ และ ฮวงเลื่อง, 2543 : 51) ไทดำก็มีพิธีส่งผีขึ้นเรือนภายหลังจากพิธีศพแล้วเช่นเดียวกัน (สุมิตร ปิติพัฒน์, 2545 : 97) ซึ่งเรือนของกลุ่มคนไทยส่วนมากต่างก็มีหิ้งผีอยู่ในเรือนด้วยกันทั้งสิ้น ดังนั้นเรือนพักอาศัยของคนเหล่านี้ แท้ที่จริงก็มีเรือนผีซ่อนอยู่ภายในด้วย

เป็นไปได้ว่าแต่เดิมกลุ่มคนไทยได้สร้างเถียงหรือเรือนไว้ตรงที่ฝังอัฐิหรือฝังศพ แล้วตั้งสิ่งของเช่นแก๊ผี ซึ่งในปัจจุบันนี้พวกไทดำก็ยังทำเรือนตรงที่เผาศพคนตายพร้อมทั้งเอาถ้วยชามและเครื่องใช้ต่างๆ ไว้สำหรับคนตายด้วยแต่การเป่งเถียงหรือเรือนผีในบางกลุ่มต่อมาอาจเหลือเป็นการปักหลักเสและทังของเครื่องใช้ไว้กับโคนหลักเสนั้น ตามความในพงศาวดารนั้นระบุชัดเจนว่าถ้าไปส่งข้าวส่งน้ำทุกวันไม่ได้

ให้แบ่งไว้ในเรือนแล้วเรียกให้ผีมากิน การเป่งเถียงหรือเรือนผีจึงสัมพันธ์กับหิ้งผีในเรือนและมีความหมายอย่างเดียวกัน โดยให้หิ้งผีเป็นตัวแทนของตำแหน่งที่ส่งสการและเรือนผีในป่าช้า ซึ่งคำว่า หิ้ง หรือ หึ่ง ก็มี ความหมายถึงคำเรียกผี หรือหมายถึงร้านบูชาผีปลุกอยู่ในเรือนหรือผีรักษา (ดู ดวงเดือน บุญยาว และโอทอง คำอินชู, 2540 : 163-249 และ ดวงเดือน บุญยาว และคณะ, 2003 : 424)

เฮือนน้อย

นอกจากเฮือนผีที่เป็นแบบเฮือนแหวแล้ว ยังมีรูปแบบของเฮือนผีที่เป็นแบบเฮือนน้อย ด้วย คือเป็นเรือนที่อาจมีเสาเดียว สองเสาหรือสี่เสา ทั้งตัวเรือนและเสาทำด้วยไม้ เรือนมักทำเป็นรูปสี่เหลี่ยมมีหลังคาทรงจั่วตั้งขึ้นคล้ายศาลพระภูมิ เฮือนน้อยอาจตั้งไว้ในป่าช้าตรงที่ที่เผาศพ (ภาพที่ 5) นอกจากนั้น อาจมีการทำเฮือนน้อยตั้งไว้ตามหัวนาใกล้กับเรือนพักอาศัยก็ได้ (ภาพที่ 6) เฮือนน้อยทำขึ้นเพื่อเป็นที่เก็บอัฐิของคนตายที่แบ่งไว้ นอกจากส่วนที่ได้ฝังดินในป่าช้าไปแล้วโดยอาจใส่ขวด กระป๋อง หรือภาชนะอย่างอื่นตั้งไว้ในตัวเฮือนน้อยนี้ และน่าจะเป็นแบบที่สืบเนื่องกันกับเฮือนแหว หรือเฮือนผีแบบประเพณีเดิมที่ไม่ได้มีวัตถุประสงค์จะใช้เป็นที่เก็บอัฐิ

เนื่องจากการนำเอาเฮือนน้อยเก็บอัฐิไปตั้งไว้ในบริเวณพื้นที่ของวัดในพุทธศาสนาด้วย ซึ่งมักจะปะปนกันไปกับธาตุบรรจ้อัฐิ การทำเฮือนน้อยเก็บอัฐิจึง

ภาพที่ 5 เรือนน้อยในป่าช้า ต.กุดไห อ.กุดบาก จ.สกลนคร

ภาพที่ 6 เรือนน้อยหัวนา บ้านบัว อ.กุดบาก จ.สกลนคร

อาจเป็นการผสมผสานกันของคติการเก็บอัฐิของพุทธศาสนากับการทำเอื้องผีแก่ผู้ตาย แต่ก่อนที่จะมีการนำเอาเอื้องน้อยมาไว้ในวัด การทำเอื้องน้อยเก็บอัฐิคนตายแถบจังหวัดสกลนครมักจะเอาตั้งไว้ตามหัวนา และไม่นิยมเอาอัฐิบรรจุใส่ไว้ในเจดีย์หรือธาตุ เพราะการเอาอัฐิใส่ไว้ในธาตุ เช่น ธาตุปูนนั้นทำให้อึดอัด หรือถ้าไม่ทำเอื้องน้อยสำหรับเก็บอัฐิก็นำอัฐิไปตามป่าช้า (ทรงยศ, 2548 : 51)

ในป่าช้าหลายแห่งในตำบลกุดใหญ่จังหวัดสกลนครก็มีการทำเอื้องน้อยเก็บอัฐิเช่นเดียวกัน การทำเอื้องน้อยที่มีลักษณะคล้ายศาลพระภูมินี้น่าจะเป็นการตีความหมายประเพณีการทำเอื้องผีบูชาผีบรรพบุรุษของชาวไทยลาวการที่เอื้องน้อยหรือเอื้องน้อยสำหรับเก็บอัฐินิยมทำเป็นเรือนเสาเดียวและแต่เดิมมักทำด้วยไม้ นั้นอาจจะเป็นผลสืบเนื่องจากการประเพณีการปักหลักเสตรงที่ฝังอัฐิแต่เดิมส่วนหนึ่งด้วย

การทำเอื้องน้อยพบได้ทั่วไปในภาคอีสานและในประเทศ สปป.ลาวควบคู่ไปกับการทำธาตุปูนบรรจุอัฐิ อย่างไรก็ตาม รูปแบบของเอื้องน้อยในระยะหลังลงมาบางส่วนก็นำเอาศาลพระภูมิสำเร็จรูปมาเป็นเอื้องน้อย เนื่องจากมีลักษณะใกล้เคียงกัน

4. สกูปมีหลังคาคลุม หรือ เรือนผีกับธาตุ

เมื่อความนิยมการทำธาตุบรรจุอัฐิแพร่หลายมากขึ้น ซึ่งส่วนใหญ่จะตั้งธาตุไว้ ในวัด บางส่วนอาจตั้งไว้ตามหัวนาหรือบริเวณเรือนก็มี มีธาตุจำนวนหนึ่งที่มีการทำหลังคาคลุมองค์ธาตุไว้อีกทีหนึ่ง (ภาพที่ 7) บางครั้งนอกจากเรือนคลุมธาตุ แล้ว ยังอาจทำหิ้งหรือหิ้งสำหรับวางสิ่งของเช่นไห้โดยเอาหลักไม้ตอกลงดิน แล้วเอาแผ่นไม้วางบนหัวเสานั้น เรือนคลุมธาตุนี้พบว่ามีการทำทั้งในธาตุ ของชาวบ้านและธาตุของพระภิกษุด้วย แต่ก็มีจำนวนไม่มากเท่ากับการตั้งธาตุโดดๆ ปัญหาก็คือ การทำเรือนคลุมธาตุ

ภาพที่ 7 เรือนคลุมธาตุ วัดป่าวังมะคั่ง บ้านหนองหนาว ต.หนองบัว อ.ดงหลวง จ.มุกดาหาร

เช่นนี้เป็นผลสืบเนื่องจากการทำเรือนผีหรือเป็นแบบแผนที่รับผ่านพระพุทธศาสนาหรือไม่

ความจริงแล้วสถาปัตยกรรมที่มีหลังคาคลุมเคยมีการก่อสร้างมาก่อนนานแล้วในลังกา คือ ลักษณะของอุปาฆระ (thupaghara) ซึ่งอุปาฆระอาจแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ วัฏทาเค (vatadage) ซึ่งเป็นเรือนทรงเครื่องทรงกลมคลุมองค์สถูปทั้งองค์ กุลุทาเค (Kuludage) เป็นสถูปที่คลุมด้วยเรือนที่ไม่ใช่รูปทรงเครื่องทรงกลม และกุฏาคาร (Kutagara) ที่เป็นเรือนคลุมสถูปที่มีลักษณะเป็นมุข 4 ทิศ นอกจากนั้นยังมีสถูปที่สร้างไว้ในเพิงหินหรือในถ้ำ คือ ถ้ำเจติยะ เป็นต้น (Silva, 1988 : 63-64) ในจำนวนนี้ วัฏทาเคจะมีความสลับซับซ้อนมากที่สุด เนื่องจากประกอบไปด้วยองค์ประกอบหลายส่วน เช่น องค์ธาตุสถูป พระพุทธรูปหรืออาสนะ ทางประทักษิณบาบาท เสารับหลังคา หลังคา บันไดทางขึ้นภายใน ทางประทักษิณบาบาทภายนอก และบันไดทางขึ้นชั้นนอก เป็นต้น (Silva, 1988 : 66)⁴ แต่วัฏทาเค ต่อมาก็ไม่เป็นที่นิยมก่อสร้าง และลักษณะสถูปมีหลังคาคลุมแบบ กุลุทาเค ที่มีขนาดเล็กกว่าก็เข้ามาแทนที่ในราวคริสต์ศตวรรษ ที่ 12 ซึ่งกุลุทาเคเป็นเรือนคลุมสถูปขนาดเล็กที่นิยมทำสิ่งก่อสร้างเป็นลวดลายต่างๆ ไม่ให้สถูปได้รับความเสียหายอย่างรวดเร็วจากสภาพอากาศ (Silva, 1988 : 92)⁵

พระราชอาณาจักรลาวหรือล้านช้างแต่โบราณ กล่าวได้ว่าเป็นดินแดนของรัฐพุทธศาสนาแบบเถรวาทที่อยู่ทางทิศตะวันออกสุดแม้ว่าพระพุทธศาสนาสายลังกาจะเป็นส่วนสำคัญที่ได้เผยแพร่เข้ามาสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่พระราชอาณาจักร

⁴ อย่างไรก็ตามรูปแบบของเรือนคลุมสถูปนั้นน่าจะมีความนานมาแล้วตั้งแต่โบราณในอินเดีย อาจจะในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช (Silva, 1988: 64) นอกจากนั้น ในศรีลังกาตัก กักกล่าวถึงการมรณาพของพระโมคคัลลานะ ซึ่งพระพุทธองค์ได้ทรงรวบรวมอัฐิของพระเถระไว้ แล้วสร้างเป็นเรือนทรงจั่วคลุมอยู่ในป่าไผ่ (Silva, 1988:64)

⁵ มีหลักฐานการทำสถูปหรือธาตุไว้ตามเพิงถ้ำในวัฒนธรรมล้านช้าง คือที่วัดถ้ำสุวรรณคูหา อำเภอสุวรรณคูหา จังหวัดหนองบัวลำภู โดยองค์ธาตุหลายองค์มีร่องรอยของการปิดทองล่องชาด และการระบายสีซึ่งมีหลักฐานจารึกเกี่ยวกับประวัติของวัดถ้ำสุวรรณคูหาตั้งแต่สมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช เป็นต้นมา และทำพระยาสมัยหลังลงมา (ดู ธวัช, (มปป), 257, 270, 308) แต่วัฒนธรรมการสร้างธาตุเช่นนี้เป็นวัฒนธรรมหลวง ที่ชาวบ้านทั่วไปไม่ได้ถือปฏิบัติด้วย

ลาวที่เป็นพื้นที่ตอนในของทวีปที่ไม่ได้ติดต่อกับทะเลและยังถูกล้อมรอบด้วยรัฐอื่นๆ ด้วย ทำให้พระพุทธศาสนาที่ผ่านเข้าสู่ราชอาณาจักรลาวนั้นต้องผ่านเข้าสู่รัฐอื่นๆ ก่อน เช่น กัมพูชา สุโขทัย อโยธยา และล้านนา เป็นต้น เป็นที่น่าสังเกตว่าคติการทำเรือนคลุมธาตุแบบลังกานั้นก็ไม่ได้เป็นที่นิยมในสยาม พม่า และล้านนา

แม้ว่าเรือนคลุมธาตุของชาวบ้านไทยลาว อาจมีนัยยะบางประการที่คล้ายกันกับเรือนคลุมธาตุในลังกาแต่ที่มาและพัฒนาการของเรือนคลุมธาตุของชาวบ้านแบบไทยลาวน่าจะมีที่มาจากประเพณีเดิมก่อนการรับพระพุทธศาสนาเถรวาท มากกว่าคือ น่าจะเป็นคติของเรือนผี ที่ต่อมาก็เป็นส่วนหนึ่งของธาตุเก็บอัฐิ

สำหรับธาตุบรรจุอัฐิของพระภิกษุบางแห่งที่ทำเรือนคลุมไว้ (ภาพที่ 8) ก็น่าจะเป็นแนวคิดที่ได้รับมาจากการทำเรือนคลุมธาตุของชาวบ้านทั่วไป แต่อาจมีวัตถุประสงค์ให้เป็นที่เก็บอัฐิที่เป็นสัญลักษณ์ทางที่เป็นเกียรติยศด้วย ทั้งนี้หลักฐานหลายแห่งของธาตุพระภิกษุที่มีอายุเก่าแก่และสำคัญบางแห่ง ก็ไม่พบว่ามี การนิยมทำเรือนคลุมธาตุ

ภาพที่ 8 เรือนคลุมธาตุภิกษุ วัดอุตุธรรมาม ยางสีสุราช อ.ยางสีสุราช จ.มหาสารคาม

แต่อย่างใด เช่น ธาตุบรรจุอัฐิของพระครูยอดแก้ว โพนสะเม็ก ซึ่งเจ้าราชครูหลวง โพนสะเม็ก มรณภาพใน พ.ศ. 2263 เจ้าสร้อยศรีสมุทรและศิษย์ ทั้งหลายได้แบ่งอัฐิส่วนหนึ่งมาก่อเจดีย์บรรจุไว้ บริเวณกำแพงธาตุพนม ซึ่งเรียกกัน ว่า ธาตุท่าน ขี้หอม (พระธรรมราชา นูวัตร, 2537 : 135) เป็นต้น⁶

⁶ มีหลักฐานภาพถ่ายเก่าของวัดในหลวงพระบางที่มีอาคารคลุมธาตุที่เรียกว่า หอไหว้ แต่โดยทั่วไปหอไหว้เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป (ดู พุ่มพันธ์ รัตนะวง, 2000: 20 และวรลัญจก์, 2547: 29-31) การศึกษาวิเคราะห์ประเด็นของหอไหว้อาจเป็นกรณีเฉพาะของวัฒนธรรมหลวง

5. พื้นที่ของเรือนผีและธาตุ

แม้ว่าชาวบ้านไทยลาวส่วนใหญ่ในปัจจุบัน ต่างก็มีการปรับตัวและมีการทำ ธาตุบรรจ้อัฐิ แล้วตั้งไว้ภายในเขตวัดมากขึ้น แต่ลักษณะของการบรรจ้อัฐิในธาตุก็ ยังมีบางส่วนที่แสดงให้เห็นว่าคติของการทำเรือนผียังคงมีอยู่และถูกปรับเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของธาตุด้วย

หลักเสและเรือนน้อยที่ชาวไทยลาวใช้เป็นี่ติดต่อกับผีหรือคนตายตาม ประเพณีเดิมนั้นต่อมาเมื่อได้รับนับถือพระพุทธศาสนาประเพณีการเก็บอัฐิใส่ในสถูป เจดีย์ตามแบบพุทธศาสนาก็เข้ามามีส่วนร่วมในวิถีปฏิบัติการเก็บอัฐิกับคติการเก็บอัฐิ แบบเดิม แท้ที่จริงแล้วแม้พระพุทธศาสนาได้เผยแพร่เข้าสู่บริเวณรัฐไทยลาวนาน มาแล้ว แต่การนิยมนสร้างสถูปบรรจ้อัฐิแต่เดิมก็มักนิยมทำเฉพาะในกลุ่มพระเจดีย์ พระบรมสารีริกธาตุ เจดีย์ธาตุของกษัตริย์และเหล่าขุนนางชนชั้นสูง รวมไปถึงพระ ภิกษุ เท่านั้น แต่ชาวบ้านในเขตชนบท แม้อยอมรับนับถือพระพุทธศาสนามานาน ก็ ยังคงถือปฏิบัติประเพณีเกี่ยวกับศพและการเก็บอัฐิตามแบบแผนเดิมของตนเอง ต่อมาอีก ยาวนาน ซึ่งวัดในหมู่บ้านไทยลาวในชนบทของภาคอีสานของประเทศ ไทยและในประเทศ สปป.ลาว ย้อนหลังไปเพียงราวหนึ่งศตวรรษก็มักจะพบว่า ภายใน บริเวณ พื้นที่ของวัดจะมีเฉพาะธาตุบรรจ้อัฐิของพระภิกษุเท่านั้น และไม่พบว่า นิยมเอาธาตุ บรรจ้อัฐิของชาวบ้านทั่วไปมาไว้ในวัด เนื่องจากสำนักของชาวบ้าน ยังคงรู้สึกว่พื้นที่ ของผีหรือคนตายคือป่าช้า ไม่ใช่พื้นที่ของวัด จึงยังคงฝังอัฐิและ ศพไว้ในป่าช้า และแม้ว่าจะมีการยอมรับเอาธาตุบรรจ้อัฐิมาใช้ ในระยะแรกก็ยังคง ตั้งไว้ในป่าช้า ทั้งนี้เนื่องจากวัดในหมู่บ้านจะอยู่ต่อเนื่องกับพื้นที่ปลูกเรือนพัก อาศัยของชาวบ้านหากนำเอาอัฐิคนตายมาไว้ในเขตพื้นที่วัดจะทำให้รู้สึกว่พื้นที่ของ คนตายได้เข้ามา ซ้อนทับกับพื้นที่ของคนเป็นในหมู่บ้าน โดยเฉพาะวัดที่เป็นพื้นที่ ของพระภิกษุในพระพุทธศาสนาซึ่งชาวบ้านเชื่อมาแต่เดิมว่าผีอาจทำให้เกิดเหตุไม่ดี ต่าง ๆ ต่อผู้คน ในหมู่บ้าน เนื่องจากผิดที่ผิดทางไปจากคติของการแบ่งแยกพื้นที่ตาม ประเพณีเดิมของตนเอง

ความรู้สึกถึงการเก็บอัฐิไว้ในเรือนหรือ
คติการปลูกเรือนน้อยสำหรับคนตายตามแบบ
ประเพณีเดิมนี้เอง ทำให้บางครั้งแม้ชาวไทย
ลาวได้สร้างเป็นสถูปแบบธาตุปูนสำหรับเก็บ
อัฐิแล้วก็ตาม ก็ยังคงแสดงให้เห็นว่าการเก็บ
อัฐินั้นไม่ได้ปิดทึบสนิท แต่ช่องเก็บอัฐิ บน
องค์ธาตุปูนก็มักจะทำเป็นบานคล้ายประตู
หรือหน้าต่างบ้าง ที่มีทั้งเปิดปิดได้และเปิด
ปิดไม่ได้ ซึ่งทำให้ตัวธาตุปูนนั้นคล้ายกับเป็น
เรือนมากกว่า เช่น กลุ่มธาตุบรรจุอัฐิพระภิกษุ
ที่วัดบ้านหนองน้ำจัน บ้านหนองน้ำจัน เมือง
จำปอน แขวงสะหวันนะเขต ที่มีบานประตู
เล็ก ๆ บนองค์ธาตุ (ภาพที่ 9) ซึ่งบ้าน
หนองน้ำจัน เป็นหมู่บ้านของชาวลาวและชาวผู้ไทที่อยู่อาศัยปะปนกันไป นอกจากนั้น
ธาตุปูนบรรจุอัฐิของชาวบ้านทั่วไปในบางส่วนก็ทำการปิดช่องบรรจุอัฐิไม่ให้สนิท แต่
จะเหลือช่องว่างไว้บางส่วนเพื่อให้ความรู้สึกว่าห้องภายในที่ใส่อัฐิเปิดสู่ภายนอกเช่น
ธาตุในวัดสี่สะอาด บ้านคำชะอี เมืองพิน แขวง สะหวันนะเขต เป็นต้น (ภาพที่ 10)

ลักษณะของธาตุที่วัดบ้านหัวหนอง ตำบลดอนหวาน อำเภอเมือง จังหวัด
มหาสารคาม (ภาพที่ 11) เป็นการออกแบบที่นำเอาเรือนน้อยกับธาตุรูปแท่งเข้ามา
ประกอบกันอย่างชัดเจน คือตัวธาตุบรรจุอัฐิเป็นแท่งหน้าตัดสี่เหลี่ยมตั้งตามแนว
กำแพงวัด⁷ ซักกำแพงวัดให้เชื่อมธาตุแต่ละองค์เข้าเป็นส่วนหนึ่งของแนวกำแพง
เหมือนกับธาตุเป็นเสากำแพง ด้านในของธาตุที่หันเข้าหาพื้นที่วัดทำเป็นเรือนน้อย
เล็ก ๆ ติดกับธาตุ โดยซุ้มนี้ทำยื่นออกมามากกว่าการเป็นแบบซุ้มจรมันทั่วไปอย่าง
เห็นได้ชัด ในซุ้มที่เป็นหลังคาจั่วนี้บางส่วนยังเห็นร่องรอยของการวางสิ่งของที่ใช้

ภาพที่ 9 ธาตุบรรจุอัฐิพระภิกษุ วัดบ้าน
หนองน้ำจัน บ.หนองน้ำจัน เมืองจำปอน
แขวงสะหวันนะเขต สปป.ลาว

⁷ กำแพงวัดเดิมนี้ต่อมาไม่ใช้งานและถอดรณะระของกำแพงวัดเข้าไปด้านในเนื่องจากการขยายถนน
ทางหลวง ทำให้ซากกำแพงและธาตุเหล่านี้ถูกละทิ้งไว้ให้รกร้างอยู่ริมถนนหลวง

ภาพที่ 10 ธาตุในวัดสีสะอาด บ้านคำชะอี เมืองฟีน แขวง ภาพที่ 11 ธาตุวัดบ้านหัวหนอง
สะหวันนะเขต สปป.ลาว ด.ดอนหว่าน อ.เมือง จ.มหาสารคาม

เช่นไห้ว ส่วนช่องใส่อัฐิปิดด้วยกระจกคล้ายกับเป็นประตูหรือหน้าต่าง แทนที่จะปิดทึบด้วยปูน

ตามความรู้สึกของชาวไทยลาวการเอาอัฐิบรรจุไว้ในธาตุปูนที่ปิดทึบตามแบบ
สูญทัวไปนั้น ชาวบ้านเห็นว่าจะทำให้คนตายรู้สึกอึดอัด หายใจไม่ออก (นายช้อน
ทิพย์คำมี, สัมภาษณ์) แต่บางส่วนก็รับแบบอย่างพระพุทธศาสนาที่บรรจุในธาตุปูน
ปิดทึบโดยไม่ได้รู้สึกถึงปัญหาที่กล่าวถึงข้างต้นแต่อย่างใด

ปัญหาก็คือการฝังอัฐิลงดินกับการบรรจุอัฐิไว้ในธาตุปูนซึ่งดูเหมือนว่าไม่น่า
จะมีความแตกต่างกัน ถ้าพิจารณาจากเฉพาะลักษณะทางกายภาพแต่เหตุที่ชาวบ้าน
ยอมรับการฝังลงดินว่าไม่อึดอัดเหมือนบรรจุไว้ในธาตุปูนนั้น นอกจากการฝังลง
ดินจะเป็นแบบแผนปฏิบัติมาแต่เดิมส่วนหนึ่งแล้ว ยังเป็นโลกทัศน์ของชาวบ้านต่อ
พื้นที่ทั้งสองแบบที่มีความแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงในความรู้สึกของชาวบ้านไทยลาว
แผ่นดินเป็นพื้นที่พิเศษอันหนึ่งเป็นพื้นที่ของคนตายโดยเฉพาะ นอกจากนั้น
แผ่นดินยังเป็นโลกอีกแห่งหนึ่งที่มีมิติเชิงนามธรรมของพื้นที่ที่แตกต่างไปจากพื้นที่
ของห้องในธาตุปูน ทั้งนี้เนื่องจากแผ่นดินโดยความเชื่อของชาวบ้านทัวไปนั้น เป็น
โลกที่เป็นพื้นที่ของพญานาค เป็นพื้นที่ของนางธรรณี และอื่นๆ ซึ่งตามประเพณี
การปลุกเรื้อนของชาวไทยลาว ก่อนจะทำกรลงเสาเรื้อนจะต้องมีการทำพิธี

ดูทิศทาง ของนาคและย้ายนางธรณีออกจากที่ดินนั้นก่อน เป็นต้น บางแห่งกล่าวถึงพิธีกรรม เดียวกันนี้ว่าเป็นการย้ายตาตินออกไปจากที่ที่จะปลูกเรือน (ทรงยศและคณะ, 2548: 32) แผ่นดินจึงเป็นพื้นที่ที่อยู่อาศัยของชีวิตในมิติเชิงนามธรรมอีกหลากหลายมิติ พื้นที่เช่นนี้จึงไม่ได้ทำให้ผี หรือคนตายอึดอัดแบบเดียวกับในก่อนอิฐปูนของธาตุปูนที่มนุษย์ทำขึ้น อันเป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านไม่คุ้นเคยมาก่อน

อย่างไรก็ตามการที่ธาตุปูนบางส่วนไม่ปิดช่องใส่อิฐให้สนิท แต่สามารถเปิดออกได้นั้น ยังเกี่ยวข้องกับประเพณีการนำอิฐออกมารดน้ำในวันปีใหม่ลาวหรือสงกรานต์ในแต่ละปีด้วย การปฏิบัติเช่นนี้ทำกันทั่วไปในเวียงจันทน์และแขวงอื่นๆ ของลาว ในพิธีการจะนิมนต์พระมาสวดก่อนแล้วจึงเอาอิฐออกมาชำระล้าง หรือในรายที่ไม่ได้นำออกมารดน้ำ ก็จะทำให้ความสะอาดบริเวณรอบๆ ของธาตุนั้น ประเพณีการนำธาตุออกมารดน้ำในวันปีใหม่นี้ทำให้ธาตุแบบสำเร็จรูปรุ่นใหม่ที่ทำเป็นท่อนต่อกัน โดยมีส่วนฐานแล้วมีส่วนของตัวธาตุที่มักทำให้กอลงนั้น สามารถนำธาตุออกมาได้ โดยการยกส่วนบนของธาตุออก เมื่อเสร็จพิธีการแล้วก็นำเอาท่ออิฐวางไว้ แล้วยกตัวธาตุขึ้นครอบไว้ดังเดิม นอกจากนั้นธาตุปูนสำเร็จรูปบางส่วนก็ทำส่วนที่เป็นซุ้มบนของธาตุให้เป็นช่องว่าง และภายในธาตุไม้ที่ปิดตัน สามารถเอาโกศใส่ธาตุเข้าออกได้อย่างสะดวก

6. สรุป

จากคติการสร้างเรือนผีและการปักหลักเสในป่าช้าตามแบบเดิมของไทยลาว จะเห็นได้ว่าการรับนับถือพระพุทธรศาสนาในเวลาต่อมานั้นเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้มีแบบแผนในการปฏิบัติที่มีพัฒนาการสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน โดยหลักเสมีความสัมพันธ์กับรูปแบบของธาตุไม้อย่างไม่ต้องสงสัย และต่อมายังพัฒนามาเป็นธาตุปูนแบบแท่งหน้าตัดสี่เหลี่ยมจัตุรัสด้วย นอกจากนั้นการผสมผสานกันระหว่างธาตุบรรจุอิฐกับเรือนผี ยังทำให้เกิดลักษณะของเรือนคลุมธาตุ ด้วยสำนึกถึงการที่ผู้ตายก็ต้องการเรือนเช่นเดียวกันกับคนเป็น ซึ่งระยะหลังลงมาคติการทำเรือนคลุมธาตุก็มีการนำมาใช้กับธาตุของพระภิกษุเช่นกัน แต่น่าจะด้วยเหตุผลของการแสดงออกเชิงสัญลักษณ์ของการยกย่องและเกียรติยศ

บรรณานุกรม

เอกสาร

- ก่อ สวัสดิพัฒนาธิชัย. 2546. **อีสานเมื่อวันวาน**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : จีระรัฐการพิมพ์.
- คำแพง ทิพมุนดาลี. 2005. “เผ่าลื้อใน สปป ลาว” ใน *วิฑะยาสาณมอละดก* ล้านช้าง ะบับที่ 6 : 113-125.
- ดวงเดือน บุนยาวง และโอทอง คำอินชู. 2540. **ฮ็ดคองประเพณีในมหากาพย์ท้าวฮุ่งท้าวเจือง**. กรุงเทพฯ : มติชน.
- ดวงเดือน บุนยาวง และคณะ. 2003. (ถอดความอะทึบาย) **มะหากาบท้าวฮุ่งท้าวเจือง เล่ม 2**. เวียงจัน : มุนนิตี โตโยต้า.
- ทรงยศ วีระทวีมาศ. 2548. **คดฮัญลักษณ์ของพื้นที่และการจัดการใช้พื้นที่ของวัดในชุมชนหมู่บ้านผู้ไท: รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์**. ขอนแก่น : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ทรงยศ วีระทวีมาศ และคณะ. 2548. **สถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อมในเรือนพื้นถิ่นไท-ลาว ในภาคอีสานของประเทศไทยและใน สปป. ลาว, รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ในชุดโครงการภูมิปัญญาพัฒนาการและความสัมพันธ์ระหว่างกันของเรือนพื้นถิ่นไท-ไทย:คุณลักษณะของสถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อมในเรือนพื้นถิ่น**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- รัช ปุณโณทก. (มปป) **ศึลาจารึกอีสานสมัยไทย-ลาว: ศึษาทางด้านอักษรวิทยาและประวัติศาสตร์อีสาน**. กรุงเทพฯ : คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ภักทึยา ยิมเรวัต. 2544. **ประวัติศาสตร์สิบสองจุไท**. กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์.
- “พงศาวดารล้านช้าง” 2506. ใน **ประชุมพงศาวดาร เล่ม 2**. กรุงเทพฯ : คุรุสภา.
- “พงศาวดารลาว ฉบับกระทรวงศึษาธิการลาว” (มปป.) ใน **จารูวรรณ ธรรมวัตตร. แลลอดพงศาวดารลาว**. มหาสารคาม : สถาบันวิจัยศึลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.

- พระธรรมราชานุวัตร (แก้ว อุทุมมามาลา). 2537. **อรัญคณิทานตำนานพระธาตุพนม (พิสดาร)**. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพฯ: นีลนาราการพิมพ์.
- พิฑูร มะลิวัลย์, ผู้ปริวรรต. 2530. **พื้นขุนบรมราชาธิราช กฎหมายธรรมศาสตร์ ขุนบรม ปีและศกไทยโบราณ** กรุงเทพฯ: บพิชการพิมพ์.
- यररยง จิระนคร และรัตนานพร เศรษฐกุล. 2544. **ประวัติศาสตร์สิบสองปีนา**. กรุงเทพฯ : สถาบันวิถึทรรศน์.
- วรลัญจกั บุนยสุรต์น. 2547. **ชื่นชมสถาปัตยกรรม: วัดในหลวงพระบาง**. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- สะหง่า กุสีหาลาด. 2005. “วิถึชีวิตของชุมชนเผ่าไตแดง แขวงบอลิคำไซ” ใน **วิถึยาสานมอละดกล้านช้าง** ะบบที่ 6 : 125-149.
- สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 5 และ 8. 2524. กรุงเทพฯ: มูลนิธิ สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- สินไซ แก้วมะนิวง และคณะ. 2005. **บันดาชนเผ่าใน สปป ลาว**. กมนชนเผ่า สุนทางแนวลาวล้านชาด โรงพิมพ์มณฑลลาด.
- สุจิตต์ วงศ์เทศ. 2547. **ชาติพันธุ์สุวรรณภูมิ บรรพชนคนไทยในอุษาคเนย์**. กรุงเทพฯ : มติชน.
- สุเทพ สุนทรภะลัษ. 2548. **หมู่บ้านอีสานยุคสงครามเย็น สังคมวิทยาของหมู่บ้าน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ**. กรุงเทพฯ : มติชน.
- สุมิตร ปิติพัฒน์. 2545. **ศาสนาและความเชื่อไตดำในสิบสองจุไท สาธารณรัฐ สังคมนิยมเวียดนาม**. กรุงเทพฯ : สถาบันไทคดีศึกษา มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์.
- สุมิตร ปิติพัฒน์ และเสมอชัย พูลสุวรรณ. 2543. “ไท” และ “จ้วง” ในมณฑล **ยูนนาน สาธารณรัฐประชาชนจีน บทวิเคราะห์จากข้อมูลภาคสนาม**. กรุงเทพฯ : สถาบันไทคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สุมิตร ปิติพัฒน์ และ ชวงเลื่อง. 2543. **คนไทเมืองกว่า ไทแดงและไทเมืองใน ประเทศเวียดนาม**. กรุงเทพฯ : สถาบันไทคดีศึกษา มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์.

หุมพันธ์ รัตตะนะวง และคณะ. 2000. มรดกอันล้ำค่าของหลวงพระบาง.
Singapore.

Silva, Roland. 1988. **Religious Architecture in Early and Medieval Sri Lanka.**
Druk : Krips Repro Mepple.

สัมภาษณ์

เชียงเทิด ไชยะลาด อายุ 80 ปี หน่วย 2 บ้านโนนยาง เมืองพิน แขวงสะหวันเขต
10 พฤศจิกายน 2547

นายช้อน ทิพย์คำมี อายุ 68 ปี 94 หมู่ 9 บ้านค้อน้อย ต.กุดไห อ.กุดบาก จ.สกลนคร
16 สิงหาคม 2545